

В.Є. Мещеряков, канд. екон. наук, доцент

vmeshch@yandex.com

<https://orcid.org/0000-0002-4709-5436>

Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва

УПРАВЛІННЯ ВИТРАТАМИ В УМОВАХ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА

В статті досліджено процес формування та управління витратами сільськогосподарських підприємств, а також проведений аналіз структури витрат на виробництво сільськогосподарської продукції в Україні та Харківській області. На основі отриманих даних сформульовані шляхи зниження затрат на виробництво та основні напрями підвищення ефективності управління ними.

***Ключові слова:** витрати, затрати, структура витрат, управління витратами, ефективні управління.*

Постановка проблеми. Почати слід з того, що «витрати» або «затрати», кому як більше подобається, супроводжують нас в повсякденному житті на кожному кроці, це і затрати часу, фізичної та психологічної енергії тощо, таким чином хочу привести Вас до думки, що дане явище являє собою невідривний елемент нашого з вами існування. По аналогії з людиною, підприємство представляє собою такий же «організм» і виконуючі будь-яку дію, воно також несе витрати (ресурсів, людино-годин, грошових коштів тощо), тобто йому також необхідно постійно контролювати їх обсяг та намагатися мінімалізувати його.

З економічної точки зору, дана необхідність є однією з головних умов ефективного і прибуткового функціонування будь-якого підприємства, насамперед через значну конкуренцію в даному середовищі та наповненості ринку схожою продукцією. Саме тому вміння вибудувати ефективну виробничу та збутову системи з низьким рівнем затрат на одиницю продукції без втрати якісних показників виступає на перше місце при веденні прибуткової і конкурентоспроможної підприємницької діяльності

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням теоретичних та практичних аспектів управління витратами і їх сутністю займалися такі зарубіжні та вітчизняні вчені, як: Н.В. Ульянов [1],

Д.В. Шиян[1], С.Ф. Покропивний [2], І.В. Охріменко [3], І.Бланк [4], Р. Ентоні [5], Дж. Ріс [5], Е.Ф. Дербін [6], Дж. К. Шанк [8;9], Дж.Г. Сігел [9], Ю. С. Цал-Цалка [10] та багато інших. Проте, дама тема ще потребує подальшого аналізу та вивчення.

Формулювання цілей статті. Метою даної публікації є: дослідження поняття витрат та управління ними; проведення дослідження структури динаміки витрат в цілому по Україні, а також по Харківській області; сформулювати на основі отриманих даних можливі шляхи нівелювання негативних змін.

Виклад основного матеріалу. Відзначимо, що на сьогоднішній день, одностайного трактування «витрат» не має, кожен вчений-економіст трактує його в залежності від сфери своїх досліджень та від типу діяльності в якій вони були понесені, але слід зазначити той важливий факт, що всі ці вчені сходяться в думці стосовно того, що управління витратами займає одне з головних місць в вибудовуванні ефективної системи підприємницької діяльності.

Почнемо з того, що поняття «витрати» об'єднує в собі цілу низку залишкових ефектів від процесів будь-якої направленості, пов'язано це з тим, що на початковому етапі їх формування, кожен різновид затрат має натуральний вимір (тони, літри, людино-години тощо) в залежності від типу процесу де вони формуються, утворюючи тим самим виробничу вартість продукції (послуг), тобто перетворюються у грошове вираження ресурсів. Щодо класифікації витрат, то вона висвітлена в табл. 1.

На нашу думку, слід розширити дану класифікацію ще одним кластером, який пов'язаний з витратами на інформаційне забезпечення усіх процесів підприємства.

Ви можете зауважити, навіщо виносити дані витрати окремою групою, якщо їх можна частково віднести до невиробничих та збутових ?! Все доволі просто, як Ви вже могли помітити, з переходом до ринкового типу економіки, рівень інформативності підприємницької діяльності значно виріс, тим самим створивши сегмент ринку, головною продукцією якого є інформація та послуги пов'язані з її наданням, групуванням та аналізом (консалтингові і дорадницькі організації, а також незалежні аудиторські компанії), таким чином «інформацію» необхідно розглядати як ресурс, тобто для отримання даного ресурсу в повноцінному розмірі підприємству прийдеться витратити деякий обсяг коштів. Відштовхуючись від даного погляду на інформацію, витрати на її отримання умовно можна розділити на три елементи:

1. Класифікація витрат

№ п/п	Ознаки	Види витрат
1	Місце виникнення на підприємстві	Зведені по: підприємству, структурних підрозділах, цехах, дільницях, центрах витрат, центрах відповідальності
2	Об'єкти господарської діяльності	За об'єктами господарської діяльності (продукція, роботи, послуги, господарські процеси, деталі, замовлення)
3	Характер виробництва	Основне виробництво Допоміжне виробництво Обслуговуюче
4	Зв'язок з обсягами господарської діяльності	Постійні Змінні Умовно постійні Умовно змінні
5	Спосіб перенесення витрат на об'єкт	Прямі. Непрямі
6	Час виникнення	Витрати минулого періоду Витрати звітного періоду Витрати, майбутніх періодів
7	По відношенню до джерел покриття	Вхідні витрати (залишок готової продукції на початок звітного періоду) Поточні витрати (виробнича собівартість готової продукції звітного періоду) Вихідні витрати (собівартість реалізованої продукції)
8	За калькуляційними ознаками	За елементами витрат За статтями калькуляції
9	Можливість регулювання	Повністю регульовані Часткова регульовані Слабко регульовані
10	Мета формування	Визначення собівартості Визначення прибутку Оцінка альтернативного варіанту
11	Вид діяльності	Звичайні Основні Операційні Інвестиційні Фінансові Надзвичайні Виробничі Адміністративні Збутові Постачання Невиробничі
12	За єдністю складу витрат	Одноелементні Комплексні
13	За календарними періодами	Поточні Довгострокові Одноразові
14	За доцільністю витрачання	Продуктивні Непродуктивні
15	Відповідно до функцій підприємства	Виробничі витрати. Витрати на збут Адміністративні витрати Інші операційні витрати

Джерело: [11]

1. *Внутрішня інформація.* Сюди відносяться затрати пов'язані з інформацію отриману шляхом найму незалежних аудиторів, залучення приватних консалтингових і дорадницьких служб, які безпосередньо допомагають покращити або модернізувати організацію внутрішніх процесів підприємства.

2. *Інформація пов'язана з мікрорівнем.* В дану категорію попадають затрати пов'язані з отриманням інформації про прямих конкурентів, стану ринку та аналізу потенційно вільних його ніш, про більш повну картину стану діяльності постачальників та партнерів, а також прогнози змін в структурі ринку збуту.

3. *Інформація пов'язана з макрорівнем.* Щодо даної категорії, то вона пов'язана з витратами на отримання значного об'єму інформації про закордонні ринки збуту за допомогою сторонніх організацій.

З вище вказаного випливає наступне, управління витратами являє собою комплекс дій пов'язаних зі змінами будь-якої направленості на підприємстві, головною ціллю якого виступає мінімізація затрат на введення цих змін без утрати якісних характеристик.

Перейдемо до практичної частини статті. Для початку проаналізуємо динаміку сільськогосподарського виробництва та питому вагу основних галузей сільського господарства. Розрахунки представлені в табл. 2.

Як видно з табл. 2, починаючи з 2000 р., обсяг сільськогосподарської продукції мав стабільну тенденцію до збільшення, так зі 151022,2 млн грн в 2000 р., він збільшився до 249157 млн грн у 2017 р., найбільший обсяг був зафіксований у 2016 р. Щодо структури сільськогосподарської продукції, то можна помітити, що за проаналізовані роки питома вага продукції галузі рослинництва підвищилась на 10 %, в свою чергу питома вага тваринницької галузі зменшилась, так з 38,53 % у 2000 р., вона дійшла помітки в 27,97 % у 2017 р., в першу чергу, дане явище пов'язане з низькою окупністю даного виду діяльності та значним обсягом витрат на його підтримання.

2. Продукція сільського господарства в господарствах усіх категорій по Україні, (у постійних цінах 2010 р.; млн грн)

	2000	2005	2010	2014	2015	2016	2017	2017р. у % до 2016
Продукція сільського господарства	151022,2	179605,8	194886,5	251427,2	239467,3	254640,5	249157	97,85
продукція рослинництва	92838,9	114479,9	124554,1	177707,9	168439	185052,1	179474,6	96,99
продукція тваринництва	58183,3	65125,9	70332,4	73719,3	71028,3	69588,4	69682,4	100,14
Питома вага рослинництва, %	61,47	63,74	63,91	70,68	70,34	72,67	72,03	-0,64
Питома вага тваринництва, %	38,53	36,26	36,09	29,32	29,66	27,33	27,97	0,64
Динаміка виробництва в цілому, %	-	118,93	129,04	166,48	95,24	106,34	97,85	-8,49
Динаміка виробництва продукції рослинництва, %	-	123,31	134,16	191,42	94,78	109,86	96,99	-12,88
Динаміка виробництва продукції тваринництва, %	-	111,93	120,88	126,70	96,35	97,97	100,14	2,16

*Примітка: динаміка виробництва продукції з 2000 року і по 2014 рік включно була прорахована базисним способом (базис – 2000 рік), починаючи з 2015 року і по 2017 рік використано ланцюговий спосіб розрахунку динаміки.

3. Продукція сільського господарства по Харківській області

(у постійних цінах 2010 року; мільйонів гривень)

	2015	2016	2017	2017р. у % до 2016
Господарства усіх категорій				
Продукція сільського господарства	14679,5	15647,8	14100,4	90,11
продукція рослинництва	11443,9	12455,6	11143,7	89,47
продукція тваринництва	3235,6	3192,2	2956,7	92,62
Питома вага рослинництва, %	77,96	79,60	79,03	-0,57
Питома вага тваринництва, %	22,04	20,40	20,97	0,57
Динаміка виробництва в цілому, %	-	106,60	90,11	-16,49
Динаміка виробництва продукції рослинництва, %	-	108,84	89,47	-19,37
Динаміка виробництва продукції тваринництва, %	-	98,66	92,62	-6,04
Питома вага сільськогосподарської продукції Харківської області в загальному обсязі по Україні, %				
Питома вага продукція сільського господарства %	6,13	6,15	5,66	-0,49
Питома вага рослинництва, %	6,79	6,73	6,21	-0,52
Питома вага тваринництва, %	4,56	4,59	4,24	-0,34

Як бачимо, ситуація по Харківській області майже не відрізняється від загальної по країні, структура сільськогосподарської продукції за останні три роки не потерпіла глобальних змін, близько 80% у загальному обсязі по області займає продукція рослинництва, залишок припадає на продукцію тваринництва. Негативним явищем є те, що станом на 2017 рік об'єми виробництва сільськогосподарської продукції знизились на 10% (в розрізі: продукція рослинництва ↓ на 11%, тваринництва ↓ на 7,4), питома вага області в загальному об'ємі продукції по країні ↓ на 0,49% и склала лише 5,66 млн грн.

4. Сукупні витрати на виробництво сільськогосподарської продукції по Україні за 2017 р.

Види витрат	Сукупні витрати на виробництво продукції в Україні, тис. грн.					
	Виробнича собівартість продукції (робіт, послуг) сільського господарства в усіх підприємствах	Структура виробничих витрат, %	Виробнича собівартість продукції (робіт, послуг) рослинництва	Структура виробничих витрат, %	Виробнича собівартість продукції (робіт, послуг) тваринництва	Структура виробничих витрат, %
Витрати – усього	369 650 832,6	100	269 076 845,7	100	100 573 986,9	100
Прямі матеріальні витрати – усього	221 405 241,4	59,9	141 904 183,2	52,7	79 501 058,2	79,0
з них:						
насіння та посадковий матеріал	26 371 489,7	7,1	26 371 489,7	9,8	-	-
корми	40 973 206,6	11,1	-	-	40 973 206,6	40,7
з них покупні	16 184 786,9	4,4	-	-	16 184 786,9	16,1
інша продукція сільського господарства	5 585 169,1	1,5	2 789 690,5	1,0	2 795 478,6	2,8
мінеральні добрива	43 039 365,3	11,6	43 039 365,3	16,0	-	-
пальне і мастильні матеріали	26 210 997,2	7,1	24 500 848,4	9,1	1 710 148,8	1,7
електроенергія	2 914 722,2	0,8	1 409 113,0	0,5	1 505 609,2	1,5
паливо й енергія	3 998 811,5	1,1	1 963 463,1	0,7	2 035 348,4	2,0
запасні частини, ремонтні та будівельні матеріали для ремонту	16 410 127,7	4,4	14 278 617,0	5,3	2 131 510,7	2,1
Прямі витрати на оплату праці	18 483 785,6	5,0	13 246 732,1	4,9	5 237 053,5	5,2
Інші прямі витрати – усього	71 865 309,3	19,4	66 364 895,3	24,7	5 500 414,0	5,5
з них:						
відрахування на соціальні заходи	3 993 658,4	1,1	2 847 982,7	1,1	1 145 675,7	1,1
орендна плата за земельні частки (паї)	32 670 421,6	8,8	32 670 421,6	12,1	-	-
орендна плата за майнові паї	422 925,3	0,1	413 199,6	0,2	9 725,7	0,0
амортизація	16 889 497,7	4,6	14 046 663,5	5,2	2 842 834,2	2,8
Загальновиробничі витрати – усього	57 896 496,3	15,7	47 561 035,1	17,7	10 335 461,2	10,3
З них оплата послуг сторонніх організацій	26 145 666,0	7,1	23 142 626,2	8,6	3 003 039,8	3,0

Стосовно структури витрат слід вказати наступне, найбільші обсяг та питому вагу мають прямі матеріальні затрати, що складають 59,9 % від всіх понесених витрат, в свою чергу доволі висока частка з них пов'язана з затратами на мінеральні добрива в рослинництві (16%) та кормами в тваринництві (40,7 %), на другому місці знаходяться інші матеріальні затрати (19,4 % в загальній структурі, 24,7% в рослинництві), далі йдуть загальновиробничі витрати які складають 15,7% у загальному об'ємі витрат (17,7% та 10,3% в рослинництві і тваринництві відповідно). З цього можна зробити висновок про те, що доволі високі затрати на виробництво сільськогосподарської продукції пов'язані з витратами на придбання виробничих запасів, тим самим створюючи необхідність доробки і вдосконалення технологій вирощування, для зменшення обсягу задіюваних у процесі запасів.

Ситуація по Харківській області не відрізняється від загальної по країні, також значний об'єм займають витрати на виробничі запаси, з урахуванням того, що 80 % продукції області представлені галуззю рослинництва, то не виникає сумнівів, що 81,2 % витрат регіону формує саме це виробництво.

Стосовно питомої ваги витрат Харківської області в загальних по Україні то вона складає 4,8 %, і в середньому по кожному типу затрат коливається від 3,5% до 6,3 %. Перейдемо безпосередньо до, більше пропозицій щодо вдосконалення сільськогосподарського виробництва з метою зниження затрат на його здійснення, а ніж напрямів чи шляхів його модернізації: 1. Насамперед необхідно створити базис для безвідходного виробництва, що якраз дасть можливість зменшити обсяги використовуваних у виробничому процесі ресурсів та їх втрати. 2. Наступним напрямом виступає комплексна доробка та модернізація технологічної та технічної баз підприємства, під доробкою слід розуміти пристосування запозичених закордонних технологій під реалії нашої країни. 3. Комплексний підхід до організації виробництва, а саме диверсифікація виробництва, а саме наявність рослинницької та тваринницької галузей, а також переробки даної продукції в інші товарні об'єкти. Такий підхід забезпечить зменшення витрат на виробничі запаси (мінеральні добрива та корми). 4. Підвищення класифікації персоналу та розробка мотиваційних програм, для активації внутрішньої інноваційної активності.

5. Сукупні витрати на виробництво сільськогосподарської продукції по Харківській області за 2017 р.

Види витрат	Сукупні витрати на виробництво продукції в Харківській області, тис. грн.					
	Виробнича собівартість продукції (робіт, послуг) сільського господарства в усіх підприємствах	Структура виробничих витрат, %	Виробнича собівартість продукції (робіт, послуг) рослинництва	Структура виробничих витрат, %	Виробнича собівартість продукції (робіт, послуг) тваринництва	Структура виробничих витрат, %
Витрати – усього	17 879 374,4	100	14 565 127,6	100	3 314 246,8	100
Прямі матеріальні витрати – усього	10 394 736,7	58,1	7 921 859,9	54,4	2 472 876,8	74,6
з них:						
насіння та посадковий матеріал	1 680 560,8	9,4	1 680 560,8	11,5	-	-
корми	1 749 419,3	9,8	-	-	1 749 419,3	52,8
з них покупні	841 116,4	4,7	-	-	841 116,4	25,4
інша продукція сільського господарства	118 111,5	0,7	73 505,5	0,5	44 606,0	1,3
мінеральні добрива	2 600 433,7	14,5	2 600 433,7	17,9	-	-
пальне і мастильні матеріали	1 599 031,5	8,9	1 468 622,9	10,1	130 408,6	3,9
електроенергія	128 305,5	0,7	62 426,5	0,4	65 879,0	2,0
паливо й енергія	104 485,4	0,6	51 140,5	0,4	53 344,9	1,6
запасні частини, ремонтні та будівельні матеріали для ремонту	1 124 987,5	6,3	952 260,8	6,5	172 726,7	5,2
Прямі витрати на оплату праці	970 758,0	5,4	688 273,1	4,7	282 484,9	8,5
Інші прямі витрати – усього	4 007 518,7	22,4	3 626 804,8	24,9	380 713,9	11,5
з них:						
відрахування на соціальні заходи	217 650,4	1,2	153 289,3	1,1	64 361,1	1,9
орендна плата за земельні частки (паї)	2 002 980,7	11,2	2 002 980,7	13,8	-	-
орендна плата за майнові паї	622,9	0,0	561,9	0,0	61,0	0,0
амортизація	1 119 377,3	6,3	1 000 858,0	6,9	118 519,3	3,6
Загальновиробничі витрати – усього	2 506 361,0	14,0	2 328 189,8	16,0	178 171,2	5,4
З них оплата послуг сторонніх організацій	1 268 464,7	7,1	1 205 921,7	8,3	62 543,0	1,9

6. Питома вага витрат на виробництво продукції Харківської області до сукупних по Україні станом на 2017 р.

Види витрат	Питома вага витрат на виробництво продукції Харківської області до сукупних по Україні, %		
	Сукупні витрати на виробництво	по галузі рослинництва	по галузі тваринництва
Витрати – усього	4,8	5,4	3,3
Прямі матеріальні витрати – усього	4,7	5,6	3,1
з них:			
насіння та посадковий матеріал	6,4	6,4	-
корми	4,3	-	4,3
з них покупні	5,2	-	5,2
інша продукція сільського господарства	2,1	2,6	1,6
мінеральні добрива	6,0	6,0	-
пальне і мастильні матеріали	6,1	6,0	7,6
електроенергія	4,4	4,4	4,4
паливо й енергія	2,6	2,6	2,6
запасні частини, ремонтні та будівельні матеріали для ремонту	6,9	6,7	8,1
Прямі витрати на оплату праці	5,3	5,2	5,4
Інші прямі витрати – усього	5,6	5,5	6,9
з них:			
відрахування на соціальні заходи	5,4	5,4	5,6
орендна плата за земельні частки (паї)	6,1	6,1	-
орендна плата за майнові паї	0,1	0,1	0,6
амортизація	6,6	7,1	4,2
Загальновиробничі витрати – усього	4,3	4,9	1,7
З них оплата послуг сторонніх організацій	4,9	5,2	2,1

Висновки. Навіть враховуючі той факт, що більше половини сільськогосподарських підприємств Харківської області мають доволі достатнє технічне забезпечення та впровадили більш нові технології виробництва та вирощування рослинницької і тваринницької продукції, все ж таки викликає занепокоєння значний обсяг витрат пов'язаних з виробничими запасами, що все ж таки показує недосконалість виробничих технологій.

Бібліографічний список.

1. Шиян Д.В., Ульяновченко Н.В. Ефективність витрат у сільськогосподарських підприємствах: монографія. – Х.: Міськдрук, 2012. – 204с.
2. Покропивний С. Ф. Економіка підприємства. Підручник. К.:КНЕУ, 2001- 456с.
3. Охріменко І. В. Витрати та собівартість сільськогосподарської продукції в регулюванні економічних відносин сільськогосподарських підприємств: монографія. Київ: В-во «Логос», 2009. 388 с.
4. Бланк, І. Фінансовий механізм управління ефективністю операційних витрат підприємства: Фінанси України. 2000. № 4. С. 32–38.
5. Энтони Р. Учет: ситуации и примеры / Р. Энтони, Дж. Рис. ; пер. с англ. ; под ред. А.М. Петрачкова. – М. : Финансы и статистика, 1993. – 558 с.
6. Дербін Е. Ф. Економічна теорія і державний сектор: теорія, практика, термінологія, джерела : навч. посіб. / Е. Ф. Дербін, О. І. Кілієвич. – К. : УАДУ при Президентові України, 1997. – 108 с.
7. Шанк Дж. Стратегическое управление затратами: пер. с англ. / Дж. Шанк, В. Говиндараджан. – СПб.: ЗАО “Бизнес Микро”, 1999. – 288 с.
8. Шим Дж. К. Методы управления стоимостью и анализа затрат / Дж. К. Шим, Дж. Г. Сигел. – М.: Филинь, 1996. – 341 с.
9. Пономарьова М.С. Особливості менеджменту в сільськогосподарських підприємствах / М.С. Пономарьова // Вісник ХНАУ. Серія. “Економічні науки». - 2012. - № 10. С.133- 139. - 234 с.
10. Цал-Цалко Ю. С. Витрати підприємства: навч. посібник. – Житомир: ЖІТІ, 2002.- 647с
11. Грещак, М.Г. Управління витратами: навч. посіб. Мін-во освіти і науки України, КНЕУ. К. : КНЕУ, 2003. 131 с.

Мещеряков В.Е. Управление затратами в условиях обеспечения эффективности производства. В статье исследован процесс

формирования и управления затратами сельскохозяйственных предприятий, а также проведен анализ объёма произведённой продукции и структуры затрат на её производство в Украине и Харьковской области. На основе полученных данных сформулированы пути снижения затрат на производство и основные направления повышения эффективности управления ими.

Ключевые слова: расходы, затраты, структура затрат, управление затратами, эффективное управления.

V.E. Meshcheriakov. Cost management in the conditions of providing production efficiency.

In the conditions of fierce competition and market volatility, one of the main guarantees for the effective functioning of any enterprise is to build a flexible and adaptive cost management system, which requires in-depth analysis, research and grouping of a number of internal and external factors influencing business activity. This need is a major component of the relevance of this study.

During the writing of the article, the following methods and techniques of research were used: analysis and synthesis, systematic, monographic, analytical. The validity and validity of the study ensured the use of methods of generalization (clarifying the range of organizational and economic conditions for effective cost formation and cost); methods of comparative and statistical analysis; methods of scientific abstraction (the study of costs and their calcification), etc.

The theoretical novelty of the article lies in the development and grouping of theoretical provisions, regarding the interpretation of the concept of costs, management, as well as the expansion of classification clusters of costs.

The practical relevance of the research results: is to develop practical recommendations for improving the practice of cost management in the activities of agricultural enterprises.

Keywords: costs, costs, cost structure, cost management, effective management.

Стаття надійшла до редакції: 16.02.2019